

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik

**Tipovi bezličnih (impersonalnih) i pasivnih rečenica
u novinarsko-publicističkom stilu**
Završni diplomski rad

Kandidatkinja:
Selma Grahić

Mentor:
prof. dr. Ismail Palić

Sarajevo, 2019. godine

Sadržaj

Uvod.....	3
O publicističkom funkcionalnom stilu	4
Teorijsko određenje bezličnosti.....	7
Bezlične rečenice.....	7
Teorijsko određenje pasiva.....	17
Pasivne rečenice	18
Pasivne rečenice deagentivnog tipa.....	22
Rečenice sa se-pasivom.....	30
Načini iskazivanja agensa u pasivnim rečenicama.....	33
Pragmatička funkcija pasiva.....	39
Zaključak	42
Izvori	45
Literatura	46

Uvod

Tema kojom će se ovaj rad baviti odnosi se na bezlične (jednočlane) i pasivne rečenice bosanskog jezika. Cilj rada jeste istražiti i zaključiti u kojoj se mjeri te rečenice koriste u publicističkom stilu, odnosno u novinarskom podstilu, jer je poznato da se funkcionalni stilovi razlikuju međusobno, između ostalog, i u pogledu izbora jezičkih sredstava koja u jeziku stoje na raspolaganju.

U uvodnom dijelu rada osvrnut ćemo se na dosadašnje autore koji su se bavili ovim vrstama rečenica i time napraviti kratak prikaz onoga na šta ćemo se pozivati. U okviru toga definirat ćemo i jednu i drugu vrstu rečenica i odrediti njihovo mjesto u oblasti sintakse.

Empirijsku podlogu rada činit će primjeri pronađeni u dnevnim novinama *Dnevni avaz*, sedmičnim novinama *Azra* i dvosedmičnim novinama *Preporod*.¹ Korpus će obuhvatiti blizu pet stotina stranica.

Glavni i obimom najširi dio rada jeste analiziranje i predstavljanje dobijenih rezultata s obaveznim navođenjem primjera.

U završnom dijelu rada napravit ćemo rezime provedenog istraživanja. Iznijet ćemo zaključke o svakoj vrsti ponaosob te donijeti opći zaključak uz međusobno uspoređivanje.

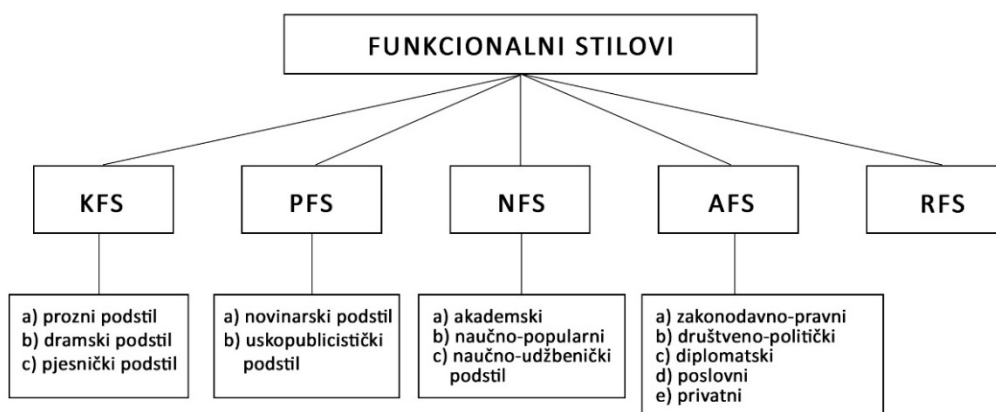
Ovaj rad, nadamo se, bit će doprinos istraživanju oblasti sintakse bosanskoga jezika i trebao bi poslužiti kao pomoć u sličnim istraživanjima.

¹ U obzir je uzet samo kriterij učestalosti, odnosno vrijeme izlaženja. O druga dva kriterija kategorizacije novina, području rasprostranjenosti i sadržaju bit će riječi u nastavku rada.

O publicističkom funkcionalnom stilu

U okviru izučavanja jezika na razne načine dolazimo do zaključka da jezik nije jedinstven i da se u zavisnosti od niza faktora raslojava na podsisteme. Jednu od prvih naučno utemeljenih teorija o tome dao je Praški lingvistički kružok. Marina Katnić-Bakaršić (2001: 57) piše kako se kod nas ustalio termin *raslojavanje* i da se prema jednoj mogućoj klasifikaciji razlikuju četiri tipa raslojavanja jezika: socijalno, teritorijalno, individualno i funkcionalno-stilsko.

Za stilistiku kao nauku, a posebno za funkcionalnu stilistiku, najznačajniji je posljednji tip raslojavanja. U okviru njega razlikuje se nekoliko funkcionalnih stilova. Katnić-Bakaršić (2001: 64) ističe da funkcionalni stilovi predstavljaju sistem koji se razvija u skladu s razvojem društva, tako da klasifikacije uvijek mogu biti revidirane i unaprijeđene. Ruska funkcionalna stilistika tradicionalno izdvaja pet funkcionalnih stilova: naučni, publicistički, književnoumjetnički, administrativni i razgovorni.

Slika 1. Podjela funkcionalnih stilova²

Razni autori proširuju ovu klasifikaciju pa tako kod B. Tošovića (1988: 98) uz pet navedenih funkcionalnih stilova nalazimo i šest međustilova (scenaristički, esejistički, reklamni, memoarski, oratorski i epistolarni). Kod Katnić-Bakaršić (2001: 65) nalazimo još i sakralni stil te posebno žurnalistički i publicistički stil. Od autora do autora pojavljuju se razlike, a mi ćemo se držati ove tradicionalne podjele. U okviru nje za nas je najvažniji publicistički funkcionalni stil, budući da ćemo unutar njega provesti analizu rečenica. Navest ćemo neke najvažnije osobine.

² Shema je data prema Tošović (1988: 98).

Kod Katnić-Bakaršić (2001: 160) nalazimo da se ovaj stil odlikuje izuzetno širokom sferom upotrebe, velikom žanrovskom raznovrsnošću, a namijenjen je velikom broju adresata. Realizira se u različitim medijima: u štampi (novinama, časopisima), na radiju, televiziji i internetu. Naglašava se da i kod istih žanrova promjena medija bitno utječe na stil, što je u vezi s različitom semiotičkom strukturom svakog medija, kao i s pismenom/usmenom realizacijom toga žanra. Tako intervju u novinama dolazi u skladu s općejezičkom normom, dok na radiju i televiziji čuva sva obilježja individualnog govora. Josip Silić (2006: 77) navodi opće funkcije novinarskih medija, a to su: informativna, propagandna, popularizatorska, prosvjetiteljska, agitativna, pedagoška i zabavna. Naglašava da takva njihova djelatnost traži upotrebu neutralnih (stilski nemarkiranih) i upotrebu ekspresivnih (stilski markiranih) jezičkih sredstava.

Novinarski stil obiluje ustaljenim frazama i šablonima, pa bi se moglo reći da je automatizacija jezičkih sredstava jedna od ključnih karakteristika ovoga stila. Na leksičkom planu ovom stilu svojstveni su tzv. žurnalizmi, kao leksika karakteristična za novinski jezik jednog društva u nekom periodu. Silić–Pranjković (2007: 383) navode da se novinarsko-publicistički funkcionalni stil odlikuje i upotrebom internacionalizama. Obilježenost se također prema Katnić-Bakaršić (2001: 164) postiže upotrebom stilskih figura i tropa (poređenje, metonimija, metafora, alegorija, simbol, kontrast, paradoks, ironija itd.)

Upravo zbog stilskih sredstava autorice Frančić–Hudeček–Mihaljević (2005: 247) publicistiku nazivaju vrelom jezičke kreativnosti koje ima gotovo presudnu ulogu kada je potrebno privući publiku. Uz kreativnost, autorice naglašavaju živost ovog funkcionalnog stila, potkrepljujući to činjenicom da svojim karakteristikama najbolje pokazuje aktuelnost pojedinih jedinica te najbolje ovjerava normu, ali je najlakše i razara, odnosno dovodi do situacija u kojima norma postaje upitna.

Posebno značajan element novinarskog stila jesu naslovi. Naslovi su jedna od jakih pozicija svakog teksta, bez obzira na njegovu funkcionalnostilsku pripadnost. Oni mogu imati različitu rečeničnu ili sintagmatsku strukturu, a nerijetko posjeduju dodatnu ekspresivnost.

Često se upotrebljavaju eksklamativne rečenice koju su emocionalno markirane, a prisutni su i različiti slučajevi sinonimije lica (obezličeno, neodređeno). Silić–Pranjković (2007: 383) navode da naslovi mogu biti nominalni, informativni i reklamni. Navest ćemo njihove karakteristike prema ovim autorima.

Nominalnim se imenuje sadržaj, pa glavnu ulogu imaju nominalne (imenske) riječi (imenice i pridjevi). Glagoli se vrlo često obezglagoljuju, tj. lišavaju se i radnje i vremena. To se čini tako da se ili isključuju iz njih ili se pretvaraju u glagolske pridjeve (radne ili trpne).

Informativnim se naslovima prenosi sadržaj pa u njima glavnu ulogu imaju glagoli, glagolska vremena, upitne riječi i načini prenošenja vijesti o sadržaju rečeničnom intonacijom.

Reklamnim se naslovima nudi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju imperativi i poticajna (sugestivna) sredstva izražavanja (s uzvičnicima, upitnicima i slično).

Silić–Pranjkić (2007: 384) naglašavaju da se od novinarsko-publicističkog stila očekuje da bude jezički i stilski raznolik, kao i da gramatičke oblike ne izjednačuje onako kako to čini administrativno-poslovni funkcionalni stil.

Teorijsko određenje bezličnosti

Da bi se bolje razumjelo šta su to bezlične rečenice, Stanojčić–Popović (2008: 257) ukazuju na jednu važnu stvar – potrebno je napraviti razliku između dva značenja termina *lični*. U jednom značenju termin *lični* upotrebljava se u podjeli svih glagolskih oblika na lične i nelične. Lični ili finitni glagolski oblici su oni koji morfološki razlikuju prvo, drugo i treće lice (jednine i množine). To su glagolska vremena i načini. Nelični ili infinitni glagolski oblici su oni koji nemaju posebne oblike za lica, a to su infinitiv, glagolski pridjevi i glagolski prilozi.³ S druge strane termin *lični* u značenju *personalni* ili *kongruentni* predstavlja oblik koji na osnovu kongruencije pokazuje koje je *lice* subjekta.

Tipičan oblik rečenice u našem jeziku jeste subjekatsko-predikatska rečenica, tj. rečenica u kojoj postoji nosilac situacije označen subjektom. Glagol se dakle upotrebljava u kongruentnom ličnom obliku, npr. *Dan je svanuo*.

Bezlična rečenica jeste ona u kojoj se iznosi situacija koja se realizira bez učešća nekog nosioca situacije, tj. subjekta. U njima predikatski glagol ima tzv. bezlični ili impersonalni oblik, tj. oblik trećeg lica jednine (srednjeg roda), npr. *Svitalo je*.

Bezlične rečenice

Jednostavna definicija ove vrste rečenica glasila bi da je besubjekatska ili bezlična rečenica ona u kojoj predikat ne otvara mjesto subjektu. (Jahić–Halilović–Palić, 2000: 405)

Težak–Babić (2000: 251) navode i razloge upotrebe bezličnih rečenica:

- a) kada nije važno isticati subjekat, npr. *Trebalo bi otići u dvor*.
- b) kad je subjekat teško iskazati jednom preciznom riječju, npr. *Na Bikovskom vrhu bilo tiho i mirno*.
- c) kad subjekat nije poznat, npr. *Negdje tutnji*.

³ Nelični glagolski oblici su: infinitiv, glagolski pridjevi (radni i trpni) i glagolski prilozi (prošli i sadašnji). S ovim u vezi Silić–Pranjaković (2007) posebno napominju da se isti glagoli često mogu upotrebljavati i u ličnim i u bezličnim oblicima jer se dešava da nekada uopće nema formalne razlike. Tako npr. i u rečenici *Danas puše vjetar* i u rečenici *Danas puše dolazi* formalno isti glagolski oblik (3. lice prezenta), ali je razlika očita ako rečenice preoblikujemo tako da predikat dođe u perfekat. Tada lični glagolski oblik dobiva oznaku muškog roda (*Danas je puhao vjetar*), a bezlični glagolski oblik dobiva oznaku srednjeg roda (odnosno *ne-roda*), npr. *Danas je puhalo*.

Stanojčić–Popović (2008: 259) navode da je za sve jezike karakteristično da se bezlične rečenice upotrebljavaju samo za neke tipove situacija kao što su atmosferske pojave, psihološka i fiziološka stanja i procesi, postojanje ili nepostojanje nekog pojma i slično.

U *Gramatici bosanskog jezika* (2000: 405) besubjekatske rečenice nazivaju se i jednočlanim, a Silić–Pranjeković (2007: 316) zovu ih i neraščlanjenim. Jednočlana rečenica definirana je kao svaka prosta rečenica u kojoj predikat ne otvara mjesto subjektu. Njoj dakle nije svojstven odnos između subjekta i predikata.

Uvrštavanje subjekta u jednočlanim rečenicama formalno je onemogućeno gramatičkim oblikom predikatskog glagola. U njima predikatski glagol ima tzv. bezlični ili impersonalni oblik, tj. oblik trećeg lica jednine (srednjeg roda).

U bosanskom jeziku postoji više modela jednočlanih rečenica. Podjela će biti navedena prema *Gramatici bosanskog jezika* (2000: 405).

- 1) Osnovni je model VFimpers. Ovaj model imaju rečenice u kojima je pozicija predikata popunjena nekim od glagola koji znače meteorološke pojave (*grmjeti, sijevati, kišiti, sniježiti, naoblačiti se...*) za koje se subjekat ne može pretpostaviti:

npr. *Grmi. – Naoblačilo se.*

U analiziranom korpusu nije pronađen nijedan primjer kao potvrda prvog modela jednočlanih rečenica.

- 2) Po osnovnom modelu nastaju i rečenice čiji je model VFimpers. /cop. + ADV. One dakle imaju kopulativni predikat čije je leksičko jezgro popunjeno adverbijalnom riječju, a često je dopunjeno nekom adverbijalnom odredbom kao neobaveznim konstituentom. Ovim rečenicama po pravilu se prenosi neka obavijest o kakvu stanju u širem smislu.

npr. *Bilo je dosadno na utakmici. – Danas je vedro.*

U korpusu je pronađen određeni broj primjera proširenog osnovnog modela jednočlanih rečenica:

Tako je bilo. (A, 2005, str. 16)

Bilo bi najbolje da isprobate odjeću... (A, 2010, str. 52)

Zazimilo je u dušama mnogih ljudi... (A, 2010, str. 70)

Nije bilo lako... (A, 2016, str. 23)

Nije valjalo nikako... (A, 2016, str. 58)

Bilo je mirno, bez pucnjave... (DA, 2005, str. 45)

Svi ovi primjeri dio su intervjua, što bi moglo ukazivati na to da je u svakodnevnoj komunikaciji ovakav model prisutan, ali u jeziku novina nije zastupljena ovakva forma rečenice.

- 3) Slijedeći je model dopuna prethodnog, samo što mu se dodaje konstituent $\emptyset S3$,⁴ dakle: VFimpers./cop. + ADV/ + $\emptyset S3$. Ovim se rečenicama označava kakvo psihološko stanje u kome se neko nalazi, a konstituentom se upućuje na nosioca tog stanja.

npr. *Meni je bilo tijesno pri duši.* (ŠSI)

Primjeri za ovaj model, kao i za prethodna dva, dio su intervjua. To ne čudi s obzirom na činjenicu da sagovornici, kao sudionici intervjua, iskazuju stanje u kojem se nalaze. Zbog toga je pronađen nešto veći broj primjera.

Knjige mnogo manje, i jako mi je žao zbog toga. (A, 2000, str. 9)

Na polaganju kamena temeljca u Potočarima stislo mi se u grudima, teško mi. (A, 2005, str. 12)

Ali, drago nam je što smo uz našu kćerku. (A, 2005, str. 15)

I nije nam baš bilo svejedno što je to odabrala. (A, 2005, str. 16)

Bilo mi je jako neobično bez nje ovih 12 dana. (A, 2005, str. 23)

Bilo mi je drago zbog toga. (A, 2016, str. 16)

Jako mi je teško... (A, 2016, str. 19)

Ne znam šta bih vam drugo rekla, jako mi je neugodno... (A, 2016, str. 19)

Nije mi bilo jasno zašto. (A, 2016, str. 24)

Kako im je bilo tih prvih mjeseci? (A, 2016, str. 23)

⁴ Imenska riječ u dativu.

Bilo mi je lijepo. (A, 2016, str. 58)

- 4) Prethodnim su rečenicama značenjski slične one čiji se predikat sastoji od kopulativnog glagola i adverbijalizirane imenice tipa *stid*, *sram*, *strah*, *briga* i sl. kao leksičkog jezgra (tzv. oglagoljenog izraza). One mogu biti dopunjene različitim neobaveznim konstituentima, a njihov model je: VFimpers. /cop. + S>ADV/+ ø<S4⁵.

npr. *I nije ga stid moje soli i hljeba.* (AMH)

U korpusu su pronađena dva ovakva primjera. Smatramo da su ove rečenice mnogo više zastupljene u drugim funkcionalnim stilovima, npr. u književnoumjetničkom ili u razgovornom. I ovi su primjeri dio intervjua.

Bilo me sramota da mu kažem... (A, 2010, str. 49)

Je li te stid? (A, 2016, str. 58)

- 5) Slijedeći se model razlikuje od prethodnog po tome što mu predikat nije kopulativnog tipa, dakle: VFimpers. + øS4.

Predikat je ovdje glagol koji znači neko fiziološko stanje (*boljeti*, *probadati*, *mučiti*...), a ovaj se model najčešće dopunjava adverbijalnom odredbom mjesta. U oba modela konstituentom je označen nosilac kakvog psihološkog ili fiziološkog stanja, npr. *Probadalo me je u leđima.*

Silić–Pranjeković (2007: 317) navode da se rjeđe jednočlanim rečenicama ovoga tipa označavaju neka opća stanja, budući da se u takvim rečenicama ne javljaju nikakve dopune (ni u dativu ni u akuzativu), jer se stanje ne povezuje ni sa čim određenim.

npr. *Krči na radiju.*

Po istom modelu nastaju rečenice koje su stilski jako obilježene, a u kojima govornik iz različitih razloga namjerno ne imenuje vršioca radnje. U njima se upotrebljava oblik trećeg lica krnjeg perfekta srednjeg roda:

npr. *Odvelo ga! – Pretuklo ga!*

Među malim brojem primjera bezličnih rečenica u analiziranom korpusu nismo pronašli nijedan koji bi potvrdio ovaj model.

⁵ Imenska (obično zamjenička) riječ u akuzativu.

6) Jednočlane rečenice u kojima je predikat tzv. egzistencijalnog tipa (*biti/ne biti, imati/nemati, nestati, nedostajati...*) imaju model VFimpers. + øS2. Ovim je konstituentom označeno ono što postoji/ne postoji, čega ima/nema, čega nestaje i sl. Npr. *Nema vode.*

Ovo je jedan od frekventnijih modela bezličnih rečenica u našem jeziku, pa i u ovom korpusu nalazimo veliki broj primjera. Najviše ih je pronađeno u magazinu *Azra*.

Nema problema. (A, 2000, str. 5)

Nestalo nam je i hrane i pića... (A, 2000, str. 6)

Samo u okolini kuće Malića ima 28 masovnih grobnica. (A, 2005, str. 12)

A medalja ima više od devedeset. (A, 2005, 23)

Pretjerane treme nije bilo. (A, 2010, str. 15)

Bilo je odličnih reakcija na spotove. (A, 2010, str. 41)

Treme sada nije bilo... (A, 2010, str. 41)

Nije bilo mnogo igračaka... (A, 2010, str. 70)

Imalo se mnogo djece... (A, 2010, str. 70)

Sada vode ima na sve strane. (A, 2010, str. 82)

Do prije pedesetak godina nije bilo mehanizacije... (A, 2010, str. 83)

Bilo je sedam muškaraca... (A, 2010, str. 86)

No, pomoći nije bilo. (A, 2016, str. 13)

Bilo je sasvim dovoljno vremena i za odmor. (A, 2016, str. 60)

Nije prošlo dugo vremena... (A, 2016, str. 60)

U našoj republici ima preko 4 miliona stanovnika. (P, 2000, str. 24)

U cijelom Kirgistanu ima deset medresa. (P, 2000, str. 25)

I onda: nema više hale, nema radnika, slovoslagara, nema mašina... Ima samo radost. (P, 2005, str. 5)

Za takva pitanja nije bilo prostora. (P, 2005, str. 30)

U selu nema struje. (P, 2005, str. 47)

Nije bilo izuzetka. (P, 2010, str. 8)

U naramcima, ima nas puno! (P, 2010, str. 23)

Na ulici nije bilo nikoga. (DA, 2005, str. 12)

Obijena kasa: Nije bilo novca (DA, 2005, str. 28)

Kako stvari stoje, za tim nije bilo ni potrebe... (DA, 2010, str. 3)

U apotekama nije bilo 'Autana' (DA, 2010, str. 12)

Nije bilo promjena u vlasničkoj strukturi... (DA, 2016, str. 12)

- 7) U *Gramatici bosanskog jezika* (2004: 406) navodi se da izrazito veliki broj jednočlanih rečenica nastaje kao rezultat obezličenja. Ovoj se preoblici mogu podvrgnuti sve dvočlane rečenice u kojima poziciju predikata popunjava neprijelazni (intranzitivni) glagol. Preoblika se vrši tako što predikatski glagol dobiva bezlični oblik, tj. oblik trećeg lica jednine srednjeg roda, i dodaje mu se povratna riječca *se*, a pozicija subjekta se ukida. Njihov model je VFimpers. + se i najčešće je dopunjen različitim neobaveznim konstituentima. Stanojčić–Popović (2008: 263) navode da je karakteristika obezličenih rečenica i to da su implicirani nosioci situacije – osobe.

Npr. *Ljudi su ovdje rano ustajali.* > *Ovdje se rano ustajalo.*

U korpusu smo pronašli veliki broj rečenica ovog tipa:

Kao i svi mladi tog doba, nedeljom se izlazilo i šetalo mahalom. (A, 2000, str. 4)

U ono vrijeme, gledalo se u koliku vrijednost će se vjenčati. (A, 2000, str. 4)

Živjelo se fino. (A, 2000, str. 4)

U životu se mnogo prodeveralo. (A, 2000, str. 4)

Pokazalo se da krompir sadrži kukoamine... (A, 2005, str. 59)

...i treba se nadati da će sredstva biti dovoljna... (A, 2010, str. 29)

Inače, o korupciji se samo priča. (A, 2010, str. 41)

Na kraju se ispostavi da brzo i dosadi. (A, 2010, str. 48)

U malom rudarskom selu Breza kod Tuzle prije pet decenija živjelo se skromno i sretno. (A, 2010, str. 70)

Odrastalo se u tom pravom porodičnom okruženju... (A, 2010, str. 70)

Dugo vremena se smatralo da osobe koje pate od alergija (...) jer se mislilo da stimulišući imunitet matična mliječ pogoršava alergije. (A, 2016, str. 9)

Ali kad se tamo u svijetu izade na scenu, kaže se predstavnici BiH. (A, 2016, str. 15)

Od prispjelih će se sredstava pomagati članovima oko ukopa njihovih najmilijih, kako u Norveškoj, tako i u domovini. (P, 2000, str. 9)

Prvo se počelo sa čišćenjem ostataka od nekada lijepo džamije, pa ponekih kuća i drugih porodičnih objekata. (P, 2000, str. 18)

Zatim se pristupilo učenju Kur'ana (kiraet)... (P, 2000, str. 18)

Na kraju ovog tužnog i bolnog susreta pristupilo se obilasku mezarja i učenju Fatihe šehidima Biljana. (P, 2000, str. 20)

Svaku noć čuje se kako 'odža više. (P, 2000, str. 32)

Zahvaljujući upravo njima, sarajevskim mangupima (...), dobilo se na vremenu i mogućnosti da se odbrana grada uspješnije organizira. (P, 2000, str. 34)

Poslije jacijskog namaza ima se proučiti prigodno ašere. (P, 2000, str. 42)

Naredne godine u proljeće pristupilo se izgradnji munare... (P, 2005, str. 13)

Događa se i da se gradi i da se ruši... (P, 2005, str. 13)

...šaputalo se o nekoj kvazi-alhamijado pjesmi s akronimom. (P, 2010, str. 23)

O čemu se radilo? (P, 2010, str. 30)

Iftarilo se i družilo (P, 2010, str. 52)

Sa idejom o njenoj gradnji počelo se još u predratnom periodu u doba socijalizma... (P, 2010, str. 52)

...tako da se klanjalo i u dvorištu džamije (na već ranije prostrtim tepisima). (P, 2010, str. 55)

Teško se živi. (P, 2010, str. 57)

...navodi se u saopćenju. (DA, 2005, str. 4)

Na zajedničkom sastanku predstavnika udruženja logoraša Sanskog Mosta, Ključa i Velike Kladuše raspravljalo se o nastalim problemima u savezu logoraša USK i SLBiH. (DA, 2005, str. 26)

Redovna rubrika u *Dnevnom avazu* nosi naziv *Dogodilo se*.

Špekulira se da je prijeto svojim političkim mentorima (DA, 2005, str. 45)

...da se s izborom direktora razvlačilo više od tri i po mjeseca, odnosno do odluke Tužilaštva. (DA, 2010, str. 5)

Prema računicama do kojih se došlo u Parlamentu... (DA, 2010, str. 10)

...ali se nakon potpisivanja memoranduma godinu čekalo na finalizaciju dogovora. (DA, 2016, str. 8)

U ovom dijelu grada vozilo se otežano... (DA, 2016, str. 17)

...doznalo se jučer iz policijskih izvora. (DA, 2010, str. 25)

Kao i kod pasivne preoblike s povratnom riječcom *se*, i obezličenje uz pomoć iste povratne riječce ima najveći broj primjera kada je riječ o jednočlanim rečenicama. Razlog tome možemo tražiti u činjenici da se u tekstovima ovog stila s jedne strane nastoje prenijeti konkretne informacije, i ako su informacije dostupne, jasno se navodi vršilac radnje te nema potrebe za obezličenjem. Ali s druge strane u situacijama u kojima to nije moguće, zato što sve informacije nisu odmah dostupne ili poznate, jednočlane rečenice nastale kao rezultat obezličenja odlično su sredstvo za prenošenje jednog dijela obavijesti. Mada, često se to radi i ciljano.

Treba napomenuti da, u načelu, dvočlane rečenice u kojima je pozicija predikata popunjena prijelaznim (tranzitivnim) glagolom nisu podložne preoblici obezličenja, već pasivnoj preoblici. To su rečenice nastale po modelu S1 + VF + Øs4. Silić–Pranjeković (2007: 318) ukazuju na to da je razlika između obezličenih i pasiviziranih rečenica u tome što pasivizirane rečenice imaju (ili mogu imati) subjekat, a u obezličene subjekat nije uvrstiv: *Priča se svašta. Pravila se kuća*. U svakom slučaju, obezličenje ovih rečenica, ako do njega dođe, izrazito je

stilski obilježeno. Obično se navodi kao posebnost razgovornog ili administrativnog stila, npr.: *Vozače se upozorava na oprez*. Otuda i samo dva primjera u analiziranom korpusu.

Ima pokušaja da nas se zbuni... (P, 2000, str. 9)

...iako ga se čak devedesetih i iz muslimanskog-bošnjačkog korpusa nastojalo gurnuti postrance i odmijeniti s nekim projektima epizodalnog karaktera. (P, 2010, str. 21)

- 8) Predikatski glagol u bezličnom obliku i povratna riječca *se* obilježja su i jednočlanih rečenica kojima se obilježava raspoloženje za neku radnju. Također Silić–Pranjковиć (2007: 317) navode da su ovim načinom obezličanja zahvaćeni i oni glagoli koji označavaju stanja ili procese koji se odvijaju mimo volje vršitelja. Njihov model je VFimpers. + øS3 + se. Konstituentom øS3 je obilježena osoba nosilac raspoloženja, a model se dopunjava različitim neobaveznim konstituentima.

npr. *Žurilo joj se.* (MSD) – *Salki se zamutilo pred očima.* (ŠSI)

Za posljednji model jednočlanih rečenica u korpusu je pronađeno nekoliko primjera:

Meni se nije išlo... (A, 2000, str. 6)

...valjda im se smučilo... (A, 2005, str. 12)

Ali im se nije dalo da odustanu... (P, 2010, str. 20)

Nakon razmatranja opisanih modela jednočlanih rečenica u kojima je bezličnost iskazana predikatskim glagolom koji ima tzv. bezlični ili impersonalni oblik, tj. oblik trećeg lica jednine srednjeg roda, osvrnut ćemo se i na tvrdnju koja stoji u *Gramatici hrvatskog jezika* (2007: 318) gdje se navodi da se bezličnost ponekad, u razgovornom stilu, a često i u tekstovima kulinarškog tipa, može izraziti i oblicima 1. lica množine, npr.: *Mrkvu očistimo, operemo, izrežemo na rezance i stavimo na mast*. Da je tu doista riječ o bezličnosti, odnosno o neutralizaciji lica, tvrde autori *Gramatike hrvatskog jezika* (2007: 318), vidi se po tome što u takve rečenice ne možemo uvrstiti zamjenicu *mi*, a da se značenje ne promijeni, npr. *Mi mrkvu očistimo...*

Novine koje smo analizirali imaju rubrike posvećene kulinarstvu, rubrike o ljepoti i slično. Međutim bezličnost iskazana prvim licem množine češća je u televizijskim emisijama kulinarškog tipa ili, kako je navedeno, u razgovornom stilu.

U analiziranom korpusu oblici 1. lica množine zamjenjuju se oblicima imperativa (*pomiješajte, dodajte, narežite...*) ili oblicima infinitiva (*oprati, oguliti, staviti...*). No u magazinu *Azra*, koji je okarakteriziran kao magazin za porodicu, ipak se posegne za ovakvim načinom obezličnja, ali samo u rubrikama koje smo već spomenuli, tj. u onima u kojima se dijele savjeti. U drugim novinama nismo pronašli primjere ove vrste.

Zbog tortilja ćemo morati rezervirati mjesto u prepunom meksičkom restoranu... (A, 2010, str. 57)

Kao što kožu izvana tretiramo pravim kremama... (A, 2005, str. 60)

Na kraju navodi se da se u nekim situacijama bezličnost može izraziti i leksički, i to najčešće leksemom *čovjek*, odnosno oblikom množine ove lekseme koji glasi *ljudi*.

Npr.: *Čovjek od njih ne može doći do riječi. – Ljudi svašta pokušavaju kad teško obole.*

U korpusu je pronađen jedan primjer u kojem je bezličnost ostvarena leksički.

Čovjek čim glasa, bavi se i politikom. (A, 2000, str. 6)

Teorijsko određenje pasiva

Poznata je činjenica da centralno mjesto u sintaksi zauzima rečenica. Prema tome rečenica je osnovna sintaksička jedinica. Sintaksa proučava rečenicu na dva plana: na obavijesnom (komunikacijskom) i na gramatičkom (strukturnom). Također rečenica se u sintaksi dijeli na osnovu više kriterija, a ovdje ćemo se baviti dvjema vrstama rečenica koje su izdvojene uzimajući u obzir postojanje, odnosno nepostojanje subjekta te njegovu semantičku ulogu. To su pasivne i bezlične rečenice.

U bosanskom jeziku odnos subjekta iskaza (bića, odnosno stvari) i predikatske radnje, stanja ili zbivanja izriče se glagolskim stanjem ili dijatezom.

U *Gramatici bosanskog jezika* (2000: 262) navodi se da je glagolom moguće izraziti usmjerenost ka subjektu iskaza ili na sam proces radnje. Odnos može biti trojak:

1. radno stanje (**aktiv**) – rečenični subjekt svojom voljom vrši radnju, on je *agens* (*Asim čita.*)
2. trpno stanje (**pasiv**) – rečenični subjekt trpi radnju: neko drugi je vrši na njemu, obuhvaćen je radnjom kao objekt, on je *pacijens* (*Knjiga je pročitana.*)
3. medijalno stanje (**medij**) – stanje označeno glagolom dešava se bez voljne aktivnosti subjekta (*Ujesen lišće vehne.*)

Također Jahić–Halilović–Palić (2000: 286) navode i definiciju pasivnih konstrukcija te načine tvorbe: *Pasivnim konstrukcijama označava se da subjekt rečenice nije vršilac glagolske radnje: gramatički subjekt obuhvaćen je radnjom kao objekt.*

Postoje dva načina tvorbe oblika pasiva:

- a) pasivni glagolski oblici tvore se oblicima pomoćnih glagola *jesam* ili *biti/bivati* složenim s glagolskim pridjevom trpnim
npr. *Za života je bio veoma cijenjen.* (pasivni perfekt)
Najbolji studenti su nagrađeni. (pasivni prezent)
- b) pasivni glagolski oblici tvore se i uz pomoć povratne riječice *se* uz aktivni oblik glagola koji se mijenja
npr. *Ta knjiga čita se sa zanimanjem.* (pasiv prezenta)
Ako se knjiga bude čitala sa zanimanjem... (pasiv futura II)

Važno je napomenuti da oblike pasiva (trpnog stanja) imaju samo prijelazni (tranzitivni) glagoli. I gramatike hrvatskog, odnosno srpskog jezika pasiv smatraju preoblikom gramatičkog rečeničnog ustrojstva i navode slične definicije.⁶

Pasivne rečenice

Upotrebom pasivnih oblika glagola u funkciji predikata dobivamo pasivne rečenice. Obavijest o vršenju neke radnje može se dati aktivnom i pasivnom rečenicom. U prirodi našeg jezika je da se više upotrebljavaju aktivne rečenice, ali, kako ćemo vidjeti, ni pasiv nije zanemariv.

AKTIV

Esma čita knjigu.

S P O

PASIV

Knjiga je pročitana (od Esme).

S P

Kako navodi Minović (1987: 61) za druge primjere, a što se može i ovdje primijeniti, i jedna i druga rečenica su izjavne, dakle imaju isti komunikativni cilj. Zatim obje su dvočlane (imaju i subjekat i predikat), isti im je semantički entitet ili sintaksička semantika i imaju istu vremensku orijentaciju. Međutim razlika je jasno vidljiva: objekat aktivne rečenice postao je subjekat pasivne, a aktivni glagolski oblik zamijenjen je pasivnim. Luka Vukojević (1992: 237) navodi da leksičke jedinice koje ulaze u aktivnu i pasivnu sintaksičku strukturu zadržavaju u njima iste tematske uloge i na taj način im osiguravaju sinonimičnost, a iste leksičke jedinice, preuzimajući različite sintaksičke funkcije, čine različitim njihove sintaktičke konfiguracije.

U *Gramatici srpskog jezika* (2008: 265) dat je i model pasivne rečenice:

Pasivna rečenica =

SUBJEKAT (imenički izraz u nominativu)

PREDIKAT (prijelazni glagol u kongruentnom ličnom obliku pasiva)

AGENTIVNA ODREDBA (od (strane) + imenski izraz u genitivu)

⁶ Usp, naprimjer, Barić i dr, *Hrvatska gramatika* (2005: 451); Babić i dr. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* (2007: 503); Klajn, Ivan, *Gramatika srpskog jezika* (2005: 136).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* (2000: 312) stoji da se pasivna rečenica može zamijeniti aktivnom tako da subjekat pasivne rečenice postane objekat, a pasivni se glagolski oblik zamijeni aktivnim.

AKTIV

Aliju su pobijedili.

O P

PASIV

Alija je pobijeđen.

S P

Predrag Piper u *Sintaksi savremenog srpskog jezika* (2005: 624) ovaj oblik pasiva naziva *participijski pasiv*. On daje napomenu da nisu pravilne konstrukcije s trpnim participima od neprelaznih glagola, ali da su izuzetak konstrukcije u kojima se ne može upotrijebiti radni pridjev (npr. *diplomirani studenti, neeksplozivna bomba, prenatrpan postupak* i sl.).

Ono što je važno napomenuti jeste da participijski oblik pasiva može doći u tzv. krnjem obliku, tj. bez oblika pomoćnog glagola *jesam* ili *biti/bivati*. Kada je riječ o krnjem pasivu, možemo reći da ga veoma često pronalazimo i u naslovima i u nadnaslovima i u podnaslovima. U analiziranom korpusu pronađeno je mnogo primjera krnjeg pasiva u naslovima teksta, da bi se potom u tekstu naslov ili nadnaslov ponovili, ali punom rečenicom, tj. rečenicom čiji predikatski glagol dolazi u punom obliku s pomoćnim glagolom *biti*, ili bi se objasnili rečenicom bez pasiva. To ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da su naslovi jedna od jakih pozicija svakog teksta, bez obzira na njegovu funkcionalno-stilsku pripadnost.

Već smo naveli da naslovi mogu biti nominalni, informativni i reklamni, a nama su ovdje važni nominalni jer se njima imenuje sadržaj, pa glavnu ulogu imaju nominalne (imenske) riječi (imenice i pridjevi). Glagoli se vrlo često *obezglagoljuju*, tj. lišavaju se i radnje i vremena. To se čini tako da se glagoli ili isključuju iz naslova ili se daju samo oblici glagolskog pridjeva (radnog ili trpnog).

Evo primjera:

*Vlaseničani **ogorčeni** smanjenjem kazne ozloglašenom Jenkiju* (DA, 2005, str. 4)

U ovom naslovu nedostaje pomoćni glagol *biti* da bi oblik pasiva bio potpun (*su ogorčeni*).

Ni u nastavku teksta, u dijelu u kojem se proširuje rečenica iz naslova, pasiv uopće nije upotrijebljen: *Brojni Vlaseničani jučer su izrazili ogorčenje nakon vijesti da je Nikoliću kazna smanjena za tri godine (...)* Također ovdje se ne želi isticati vršilac radnje, iako se zna ko je smanjio kaznu optuženom.

***Ponuđeno** više projekata za zapošljavanje boraca* (DA, 2005, str. 5)

U gramatičkom smislu ovo je sličan primjer, budući da u tekstu nalazimo rečenicu kojom se objašnjava naslov, a koja je aktivna: *Delegacija je ponudila više projekata koji bi, uz pomoć i podršku institucija vlasti, mogli osigurati zapošljavanje velikog broja demobilisanih boraca.* Međutim u naslovu koji je iskazan pasivom ne navodi se vršilac radnje, ali u aktivnoj rečenici u tekstu govori se da je riječ o delegaciji.

Četvrto zasjedanje Islamskog evroazijskog vijeća (šu're) održano u Sarajevu od 25. do 28. jula 2000. godine (P, 2000, str. 21)

U ovom primjeru odmah na početku teksta aktivnom rečenicom pojašnjava se naslov, odnosno rečenica s krnjim pasivom, i govori se da je Sarajevo bilo domaćin spomenutom zasjedanju. Vršioći radnje i ovdje su poznati, ali se ne navode jer u jakoj poziciji teksta nije važno ko je sve zasjedao, tj. učestvovao u zasjedanju.

U Bihaću održan prvi 'Dječiji radijski festival' (A, 2005, str. 8)

Jedan od rijetkih naslova u pasivu u časopisu *Azra* pojašnjen je prvom rečenicom u članku punim oblikom pasivnog predikata. Vršioći radnje su mnogobrojni pa nisu ni navedeni. Razlog malog broja primjera u kojima je naslov iskazan pasivom može biti želja za što kreativnijim naslovom da bi se privukli čitaoci, jer je riječ o sedmičniku, a ne o dnevnim novinama. Pri tome se veoma često upotrebljavaju konstrukcije bez glagola.

U nacionalnom parku obilježen Dan planete Zemlje (DA, 2016, str. 8)

Ovaj nadnaslov u tekstu je objašnjen punim oblikom pasiva i s više informacija o događaju, ali se ne navode vršioći radnje budući da su brojni.

Dosadašnji predsjednik bio predložen, ali povukao kandidaturu

Čengić više nije na čelu poslodavaca

Na poziciju v. d. predsjednika, kao prijelazno rješenje, izabran Milenko Čolak (DA, 2016, str. 9)

U ovom primjeru imamo naveden nadnaslov, naslov i podnaslov. Krnji pasiv nije upotrijebljen samo u naslovu. Riječ je o kratkom članku u kojem se dodatna pojašnjenja daju rečenicama s punim oblikom pasiva.

*Za zvanice **osigurano** prenoćite i ručak* (P, 2000, str. 28)

Riječ je pozivu na otvaranje džamije, koji je u novinama predstavljen u vidu reklame na stranicama koje su predviđene za reklamiranje.

Krnji pasiv u naslovima u velikoj je mjeri zastupljen u novinama *Preporod*. U broju iz 2010. godine na jednoj stranici čak tri naslova izražena su krnjim pasivom:

***Klanjana** dženaza h. Mustafi Damastagiću*

***Uručena** hedija za pripremanje iftara*

***Proslavljena** noć Bedra*

Krnji pasiv u *Dnevnom avazu*, jednako kao u naslovima, čest je u nadnaslovima:

***Odbijena** žalba Kantonalnog tužilaštva* (DA, 2005, str. 13)

***Završene** prve DNK analize tijela iz Starih Kevljana* (DA, 2005, str. 12)

*Julija Timošenko ubjedljivo **potvrđena** za premijera* (DA, 2005, str. 20)

***Produta** čaša s genetskim otiskom Vilčeka* (DA, 2005, str. 23)

Primjere upotrebe krnjeg pasiva također možemo pronaći i ispod fotografija koje prate članke. I tu je razlog upotrebe jasan – ušteda prostora i što kraća obavijest. Opis ispod fotografije, naravno, jasno je objašnjen u članku koji prati fotografiju.

*'Celpak': **Pokrenut** stečajni postupak* (DA, 2005, str. 15)

***Nastavljena** arheološka ispitivanja* (DA, 2005, str. 6)

*Uprava za indirektno oporezivanje: Prihodi **povećani** za 15 posto* (DA, 2005, str. 8)

*Premijer **impresioniran** muzejem u Njujorku* (DA, 2016, str. 4)

Ipak, na osnovu analize primjera došlo se do zaključka da upotreba krnjeg pasiva ispod fotografija zavisi od novina. U *Dnevnom avazu* to je redovna pojava, budući da je to odlika novinarskog stila, odnosno novina informativnog karaktera. Slične primjere mogli bismo pronaći i u drugim novinama takvog karaktera, ali i na internetskim portalima.

U sedmičniku *Azra*, u starijim brojevima, nalazimo opise ispod fotografija, ali redovno u aktivu i rečenicama duže forme. U izdanju iz 2016. rijetko se upotrebljavaju ili se ne upotrebljavaju opisi ispod fotografija. U *Preporodu* se opisi upotrebljavaju, ali bez krnjeg pasiva. Prisutan je aktiv ili pasiv u punom obliku, npr.: *Sve je registrovano web kamerom* (P, 2005, str. 23)

U analiziranom korpusu pronađeno je tek nekoliko primjera upotrebe krnjeg pasiva u tekstu.

Kompletne porodice krvnički ubijene. (A, 2005, str. 13)

Nakon tog nemilog događaja pjevao sam u nekoj grupi, bio primijećen i do sada sam postigao mnogo. (A, 2005, str. 20)

Pasivne rečenice deagentivnog tipa

Za izricanje glagolskih radnji u bosanskom jeziku češće se upotrebljavaju aktivne nego pasivne rečenice. To je razumljivo budući da nam je obično važnije da istaknemo vršioca radnje, a ne onoga koji trpi radnju. Ipak Sanda Ham (1990: 66) smatra da se ne može odmah zaključivati kako je razlog slabije učestalosti pasiva to što je aktiv običniji i bolje odgovara duhu jezika, i zaključuje da se pasiv ne javlja često jer mu jezički sistem nameće znatna ograničenja i time sužava mogućnost pojavljivanja. Na nama je da provjerimo je li zaista tako.

Pasiv nam je potreban onda kada želimo posebno istaknuti vezu glagolske radnje s onim ko ili što radnju trpi, a obično se tada vršilac radnje i ne spominje. U tom smislu Silić–Pranjeković (2007: 196) i Težak–Babić (2000: 313) navode nekoliko razloga za neizricanje vršioca radnje u pasivnim rečenicama.

Prvi razlog jeste da se u pasivnim rečenicama vršilac radnje ne spominje onda kada ga iz nekog razloga ne želimo imenovati, tj. vršilac radnje je poznat, ali je on iz nekog razloga nevažan.

Vojska je spalila sve kuće u tom selu. (aktiv)

U tom su selu sve kuće spaljene. (pasiv)

U analiziranom korpusu nailazimo na dosta takvih primjera. To je i najčešći razlog upotrebe ove vrste rečenica pa su prema tome ovakve rečenice brojne.

Navest ćemo nekoliko primjera:

Ferid-aga, kako ga svi znaju, rođen je daleke 1912. godine... (A, 2000, str. 4)

Jedna od urednica 'BH TEMA' kažnjena je novčano. (A, 2000, str. 9)

*Prošle srijede u BBI Centru u Sarajevu, u prisustvu brojnih zvanica, **otvoren je** Slatki dućan 'Čardakli'.* (A, 2010, str. 7)

*Ove godine **će biti predstavljeno** 26 bh. pisaca i izdavača iz 12 država.* (A, 2016, str. 9)

*Vjerovatno sam jedan od onih što je baš u to vrijeme, kada **je ubijana** Banja Luka, kao rijetko ko, mogao da neposrednije proniknem u dušu Ibrahim-efendijinu...* (P, 2000, str. 3)

*Kada **je** Krajina **bila zatvorena** i nepristupačna, 'Preporod' se štampao u Bihaću.* (P, 2000, str. 3)

*Granica sa Srbijom i Crnom Gorom **bit će potpuno zatvorena.*** (DA, 2005, str. 1)

*Konkurs **bi trebao biti raspisan** u narednih nekoliko dana.* (DA, 2016, str. 5)

*Inače, Evropska muslimanka unija **je osnovana** 13. maja 2005. godine u Istanbulu.* (P, 2005, str. 8)

*Predavanja **su** sa velikom pažnjom i odobravanjem **saslušana.*** (P, 2005, str. 13)

*Mnogo **je** toga **rečeno** posljednjih dana o temi skandala na Vlašiću.* (A, 2016, str. 13)

*Građani **su bili upozoreni** da ne izlaze iz svojih kuća...* (DA, 2005, str. 17)

Drugi razlog upotrebe jeste onda kada je vršilac radnje poznat iz teksta koji prethodi pasivnoj rečenici.

*Jedan dan u godini **bio je posvećen** ružama.*

Rimljani su jedan dan u godini posvetili ružama (to bi bila aktivna rečenica), ali u članku o ružama u nekoliko navrata spominjani su Rimljani kao vršioci radnje, pa ne treba ponovo isticati ono što se podrazumijeva iz prethodnog teksta.

Primjere ovakve upotrebe pronašli smo u *Azri*, *Dnevnom avazu* i u *Preporodu*. Pri tome do izražaja dolazi važnost pasiva u smislu jezičke ekonomije i izbjegavanja ponavljanja, čime bi se narušila stilska vrijednost teksta. Ovim se povećava i mogućnost njegove upotrebe.

Za novinske članke, koji su, rekli bismo, manje ili veće zasebne cjeline veoma je važno da se informacija prenese što jasnije, konkretnije i bez nepotrebnih ponavljanja. Navest ćemo nekoliko primjera iz analiziranog korpusa.

*Najbolje odjevenim u 2009. godini **proglāšene su** glumice Catherine Deneuve, Anne Hathaway i Renee Zellweger...* (A, 2010, str. 31)

U ovom je članku već spomenuto da modni časopis svake godine objavljuje listu najbolje odjevenih slavni osoba pa nije bilo potrebe da se rečenica iskaže aktivom. S druge strane, kako navode Stanojčić–Popović (2008: 266), pasivna rečenica jeste pogodna da se kao nosilac rečenične informacije iskaže pacijens, odnosno da se u vezi s njim pruži informacija koja ne mora sadržavati podatke o agensu.

*Prošle sedmice smo na BHRT-u premijerno pustili i spot koji **je snimljen** na kuli Ostrožac.* (A, 2016, str. 16)

Ovdje je riječ o intervjuu, te je iz konteksta jasno da je spot, kao i sve ostalo u vezi s takmičenjem za pjesmu Eurovizije radio BHRT servis.

*Svaka od tema **postavljena je** tako da može biti dostatna za jedan čas mektebske ili vjeronaučne nastave, da može inicirati razgovor o toj temi.* (P, 2005, str. 3)

Riječ je o predstavljaju knjige i njenog autora, pa nije potrebno rečenicu pretvarati u aktivnu i reći da je autor postavio teme u knjizi na spomenuti način. Upotrebom pasivne konstrukcije u ovom slučaju povećava se stilska vrijednost teksta.

*Ne dobivši priliku da se brani, **pogubljen je** u Jedrenu u jesen 1636. godine.* (P, 2000, str. 42)

U ovom članku historijske prirode već se ranije spominje da je riječ o namjesniku i jasno je da ga je pogubila osmanska vlast.

U Dnevnom avazu iz 2005. godine, na šestoj stranici, nalazimo naslov *Isa-begovoj tekiji **bit će vraćen** autentični izgled*. Dakle riječ je o jakoj poziciji teksta i jasno je zašto vršilac radnje tu nije istaknut. Također u tekstu odmah nalazimo obavijest o tome ko je agens, jer prva rečenica u članku glasi: *Islamska zajednica u BiH obnovit će Isa-begovu tekiju u Sarajevu*. U nastavku teksta ponovo imamo upotrebu pasiva bez navođenja vršioca radnje: *Isa-begova tekija je pod zaštitom države i u narednom periodu **bit će nastavljena** arheološka ispitivanja*.

*Radi se o BMW-u koji **je ukraden** u julu 2015. godine.* (DA, 2016, str. 19)

Tekst govori o razotkrivanju kriminalne grupe, te nije potrebno stalno navoditi da je ta grupa vršilac radnje.

Nenavođenje vršioca radnje u pasivnim rečenica zbog toga što je on poznat iz teksta koji prethodi pasivnoj rečenici susrećemo u dužim novinskim člancima.

Treći razlog neizricanja jeste kada su vršioci radnje brojni i različiti, često i anonimni, pa je važna obavijest o jednom svojstvu subjekta i nije potrebno navoditi ko je sve učestvovao u radnji. Uostalom, kako navodi Težak (1971: 101) teško ih je obuhvatiti jednostavnim sintaktičkim skupom.

*Mlazni avion **je** tako **građen** da se što lakše probija kroz zrak.*

U korpusu i ovih primjera ima mnogo.

*Ovaj poslovni čovjek **viđen je** na koncertu DJ Boba, ležernije odjeven...* (A, 2000, str. 3)

Jasno je da je mnogo ljudi bilo na koncertu i da su svi mogli biti agensi u ovom primjeru.

***Usvojen je** set od pet mjera, od čega tri stupaju na snagu 1. juna.* (DA, 2016, str. 13)

*Jedino će novi Vembli, kada **bude izgrađen**, imati više mjesta za sjedenje – 90.000.* (DA, 2005, str. 48)

Nije potrebno navoditi imena svih zastupnika koji su podržali spomenuti set mjera ili imena svih ljudi koji će učestvovati u izgradnji stadiona.

***Proglašen je** najvažnijim topom Evrope, a poznato je i ko ga je proizveo i kako je tamo dospio.* (DA, 2016, str. 33)

U ovom primjeru govori se o topu sultana Mehmeda II, osvajača Istanbula. Teško bi bilo reći ko se sve saglasio u tome da se ovaj top proglasi najvažnijim.

*Od eksplozije granate poginulo je 68, a teže i lakše **ranjeno** 197 civila.* (DA, 2005, str. 38)

*Na Klisi **je sačuvan** i franjevački samostan Bosne Srebrene.* (P, 2000, str. 32)

U prethodna dva primjera bilo bi teško reći ko je ranio civile ili sačuvao spomenik. I u primjerima koji slijede imamo iste ili slične situacije.

*Još u doba tabi'ina, savremenika ashaba, drugova Allahova poslanika, početak mjeseca ramazana i njegov kraj **utvrđivan je** kalendarskim proračunima.* (P, 2005, str. 19)

U džematu Čuništa, u prisustvu mnogobrojnih vjernika, svečano je otvorena još jedna u nizu džamija na području Medžlisa IZ Olovo. (P, 2005, str. 12)

Na CD-u je snimljeno jedanaest novih pjesama, od kojih su neke rađene u Turskoj. (A, 2010, str. 98)

Ne iznenađuje to što je primjera za upotrebu pasiva iz ovog razloga mnogo, jer je novinama važno da prenesu informaciju o tome šta se desilo. I mada, kako navodi N. Kurtić (2009: 64), čitaoci vole čitati novine koje se ne boje identificirati pravog krivca za neku radnju, stanje ili zbivanje, to nekada nije moguće uraditi, barem ne odmah nakon što se događaj odigrao. Kurtić opravdava upotrebu pasivnog oblika kada još nisu razjašnjene činjenice o subjektu radnje ili kada je novost u vezi s promjenom na objektu. U prvom slučaju zataškavamo pukotinu u informaciji, a u drugom ističemo novost.

Četvrti razlog nespominjanja vršioaca radnje u pasivnim rečenicama jeste kada želimo jače istaknuti trpnost subjekta.

Samo je puk hrvatski (...) bio stoljećima pljačkan i mrcvaren, ubijan i zatiran... Težak–Babić (2000: 314)

Dakle nije važno ko su osvajači, važno je ono što je subjekat pretrpio.

Ovakve pasivne rečenice odlika su književnoumjetničkog stila, više nego publicističkog, budući da se u njima trpni glagolski pridjevi redaju jedan za drugim, jer je naglasak na radnji koju subjekt trpi.

Najviše primjera pronađeno je u *Preporodu*, zatim u *Azri*, pa *Dnevnom avazu*.

Međutim, ona saznaje da je usvojena i da su njeni roditelji ubijeni u bosanskom ratu kada je imala sedam godina. (A, 2016, str. 24)

Rečenica se mogla iskazati aktivom, ali se pasivom jasno naglašava radnja koju subjekta trpi.

U magazinu *Azra* iz 2016. nalazimo primjer u kojem se navode karakteristike kozmetičkog proizvoda i pritom se u svakoj stavci upotrebljava pasiv:

- *Put je savršeno ujednačena i zaglađena*
- *Put je osvježena i blistava*
- *Tekstura kože je poboljšana i kožne nejednakosti su vidljivo smanjene*

- *Koža je ugodna na dodir i zaštićena*

Jedan je primljen dva dana prije naše posjete. Vidno je preplašen. Od šefa Službe tretmana saznajemo da je traumatiziran. Bio je izložen nasilju i ima poteškoća u ponašanju. (A, 2016, str. 58)

U primjeru je riječ o dječaku koji je doveden u ustanovu koja se brine o djeci s problemima u ponašanju. Kako bi se jače istaknulo stanje u kojem se on nalazi, posegnulo se za pasivom. Iz istog razloga pasiv je upotrijebljen i u naredna dva primjera:

(...) postojala je (sada razumljiva, ali tada za nas mlade prilično neuvjerljiva) autocenzura, tako da su mnogi tekstovi morali bivati cenzurirani, skraćivani ili jednostavno odbacivani. (P, 2010, str. 25)

U podnaslovu članka u *Preporodu* iz 2000. godine stoji:

Na području Busovače tokom agresije mnogi Bošnjaci bili ubijeni ili protjerani, vjerski objekti devastirani / Sa ovog područja do sada proglašeno šest ratnih zločinaca (P, 2000, str. 12)

Pasivne rečenice u kojima vršilac radnje nije naveden kako bi se istakla trpnost subjekta nalazimo i s oblicima tzv. se-pasiva, o kojem ćemo kasnije pisati.

Kotoranima da se vrati oduzeta zemlja, studentima da se nađe stipendija u Maleziji, majkama Srebrenice da se osnuje fondacija za mezarje i memorijalni centar i pomogne na drugi način, privrednicima da se napiše preporuka... (P, 2005, str. 26)

Peti razlog neizricanja vršioca radnje u pasivnim rečenicama jeste onda kada vršilac radnje nije poznat.

Pleter je bio isprovaljivan, kolje počupano, grede iskrivljene.

Kao i za prvu kategoriju pasivnih rečenica i za ovu možemo pronaći veliki broj primjera. Posebno u *Dnevnom avazu*, dnevnim novinama, u kojem se svakodnevno objavljuju informacije. Za čitaoce *Preporoda* i *Azre* važno je da se zna ko su akteri radnje, prema tome u njima je manji broj ovakvih primjera.

Iz kase 'Zvornikstana' jučer u ranim jutarnjim satima ukradena je dokumentacija o poslovanju... (DA, 2005, str. 28)

Tom prilikom su ukradena dva računara s printerima. (DA, 2005, str. 45)

*Preksinoć je gorjela baraka u kojoj je živjela peteročlana romska porodica, a u ponedjeljak je na dječiji vrtić koji pohađaju Romi **bačena** bomba. (DA, 2016, str. 6)*

*U Prijedoru **podmetnut** požar pod automobil (DA, 2016, str. 19)*

*Par je policiji kazao kako su kamionet pokušali registrirati nakon što gu dobili na poklon od rođaka, ali nisu znali da je **ukraden**. (DA, 2010, str. 6)*

*Bret Kar (Carr) tvrdi da mu je majka **bila drogirana** lijekovima protiv bolova te manipulirana da potroši ogromne svote novca na pse... (DA, 2010, str. 26)*

*Sestra tvrdi da je njena majka **otrovana**, brat negira optužbe i naziva ih katastrofom. (A, 2016, str. 18)*

Šesta forma pasivnih rečenica u kojima se ne navodi vršilac jesu mudre, gnomske izreke.

*Tamnica je za ljude **načinjena**.*

Nije riječ o nekoj određenoj tamnici, nego o tamnici uopće, pa nije potrebno spominjati ko ju je napravio.

U korpusu nismo pronašli primjere upotrebe pasivnih rečenica u mudrim izrekama. Razlog možemo tražiti u izvorima koji su služili kao korpus. U *Dnevnom avazu*, kao dnevnim novinama nalaze se kratki članci, vijesti, kojima je cilj da se prenese objektivna i tačna informacija, pa se ne poseže za mudrim izrekama u cilju prikrivanja vršioaca radnje ili slanja skrivene poruke. Magazin *Azra* je magazin za porodicu koji izlazi jednom sedmično i očekivalo se da se barem na početku ili na kraju članka nađi poneka izreka, ili pak u kolumni koja je njihova stalna rubrika. Islamske informativne novine *Preporod* izlaze jednom u petnaest dana, ali su, kako im sam naziv kaže, više informativnog karaktera. Istina, postoji nekoliko rubrika u kojima bi se imalo prostora upotrijebiti poneku gnomsku rečenicu.

Sedmi razlog zbog kojeg se vršilac radnje u pasivnim rečenicama ne navodi jeste onda kada se želi istaknuti kvaliteta koju subjekt ima kao neko ko trpi određenu radnju.

*Kamenita ograda bila je prava i oštih bridova kao da je od sira **rezana**.*

Ovdje se poredbena rečenica mogla izreći i aktivno, ali bi se onda više istakla radnja, a ne kvalitet kamene ograde.

On je, kao jedan od najvećih mljekarskih stručnjaka, poslan u Livno... (A, 2010, str. 80)

Tokom rata je strašno oštećena (poslije jednog raketiranja iz helikoptera munara je prepolovljena). (P, 2000, str. 19)

Sazidan je u obliku petougona od šeddadovskih cigala, a ograđen je drvenim šarampovom i podzidan podzidom kao što se podziđuje obala. (P, 2005, str. 46)

Prijedorski policajac odveden je 29. maja 1992. godine, nakon čega je zatvoren u Omarsku, gdje je najvjerojatnije i ubijen. (DA, 2005, str. 12)

Dakle sve pasivi u ovim primjerima mogli su se zamijeniti aktivom, ali bi tada bila prenamaglašena aktivnost, a nametala bi se i potreba za navođenjem vršioca radnje.

Zbog svih navedenih razloga Silić–Pranjaković (2007: 196) ističu da su oblici pasiva naročito česti upravo u publicističkom stilu (ponajprije u jeziku novina), npr. *Zabranjen je pristup bolesnicima*. U takvim su primjerima česti i krnji oblici pasiva, tj. oni bez pomoćnog glagola, npr. *Ubijen vođa pobunjenika*. Slično navodi i Sanda Ham u članku *Pasiv i norma* (1990: 67) ističući da je pasivni predikat deagentivnog tipa kao takav pogodan za prikazivanje komunikacijske situacije obilježene nekonkretiziranošću agensa, pa se zbog toga često koristi u jeziku sredstava javnog informiranja, ali i u različitim naučnim tekstovima, pa i beletristici.

Na osnovu analize korpusa možemo potvrditi iznesene zaključke, budući da je zaista pronađen veliki broj primjera koje zbog obima rada nismo mogli sve navesti.

Rečenice sa se-pasivom

U prethodnom dijelu teksta rečeno je da se pored pasivnog predikata tvorenog glagolskim pridjevom trpnim u konstrukciji s nekim od oblika glagola *biti*, tj. pored participskog pasiva, može upotrijebiti i pasivni predikat tvoren od čestice *se* i glagola u aktivnom obliku.

pasivni oblik glagola

Ova kuća bit će uskoro prodana.

se + aktivni oblik glagola

Ova će se kuća uskoro prodati.

Također smo rekli da se ovaj oblik pasiva upotrebljava kada su vršioi radnje nepoznati ili mnogobrojni te za svezremenske radnje, tj. one koje se često ponavljaju, i radnje u poslovicama i mudrim izrekama.

npr. *Od vune se pletu čarape.*

Zlato se u vatri kuša.

U korpusu nismo pronašli nijedan primjer upotrebe se-pasiva u mudrim izrekama.

Piper i dr. (2005: 624) ovakav pasiv nazivaju **zamjeničkim pasivom** jer se zasniva na upotrebi enklitičkog oblika *se* (porijeklom od zamjenice *sebe*) u konstrukciji s ličnim glagolskim oblicima. Stanojčić–Popović (2008: 266) ovom obliku pasiva daju naziv **refleksivni pasiv**. Navode da se on upotrebljava za iskazivanje situacije s uopćenim ili kolektivnim agensom koji se odnosi na osobe. To znači da se u rečenici upotrebljava subjekatsko-predikatska (lična) konstrukcija, ali pasivna. Dakle predikat je iskazan prijelaznim glagolom u kongruentnom refleksivnom ličnom obliku, a subjektom (imenička jedinica u nominativu) je iskazan pacijens. Agens se ne izriče, tj. rečenica je *deagentizovana*.

Navest ćemo nekoliko primjera iz analiziranog korpusa:

Prati se svaki njen korak i čeka odluka o sudbini njenog braka. (A, 2010, str. 5)

Muzičari i publika žele na ovaj način izvršiti pritisak na najmoćnije svjetske vođe da učine nešto kako bi se riješio ovaj problem. (A, 2005, str. 4)

To je veliki začarani krug koji se nastoji prekinuti upravo na ovom mjestu. (A, 2016, str. 37)

Inače, na Kongresu se očekuje prisustvo ukupno 484 delegata. (DA, 2005, str. 2)

Zabranjuje se opravka drvenog mosta u Konjicu, jer on više nije potreban. (P, 2010, str. 37)

Materijal će se štampati u Sony studiju u Austriji, jer se traži visoka razina kvaliteta, kako zapisa, tako i posebnog pakovanja. (P, 2005, str. 38)

Nekima od njih greškom se daje prefiks muških, ženskih, dječijih... (A, 2000, str. 14)

Danijel Server (Daniel) iz Američkog instituta za mir predlaže da se, kada je riječ o ustavnim promjenama u BiH, ne traži previše... (DA, 2010, str. 2)

Svake godine se između BiH i Evropske komisije (EK) potpisuju finansijski sporazumi... (DA, 2016)

Za uništavanje komaraca na području Distrikta koriste se dvije mašine postavljene na vozila... (DA, 2010, str. 13)

Čovjek je kupio plac za preprodaju ili izgradnju objekta, tj. stanova koji će se prodati. (P, 2010, str. 13)

To ćemo učiniti čim se za to obezbijede povoljni uvjeti. (P, 2000, str. 16)

...a te večeri će se birati najljepša i najnjegovanija frizerka koja će dobiti prenosnu lentu. (A, 2016, str. 40)

Tada sam shvatila da je film idealan način da se ispriča priča o ratu u BiH... (A, 2016, str. 24)

Da, i danas traže sponzore, bez obzira na ovu situaciju, da bi se pokrili preostali troškovi... (A, 2016, str. 16)

Treba napomenuti i to da Piper (2005: 625), pored spomenuta dva tipa pasiva, participskog i zamjeničkog, navodi i treći tip pasiva – **adverbijalni pasiv**. Predikatsko značenje izraženo je tada glagolskom imenicom u imenskom dijelu predikata i kopulativnim glagolom. Agens je u takvim slučajevima skoro uvijek označen imenskim izrazom s prijedlogom *kod*:

Knjiga je na čitanju kod Pere Perića.

aktiv: *Knjigu čita Pero Perić.*

Kola su na popravci kod mehaničara.

aktiv: *Kola popravlja mehaničar.*

Međutim pasivne konstrukcije s glagolskim imenicama ne mogu se transformirati u aktivne u slučajevima kada je u rečenici umjesto agensa samo mjesto gdje se on nalazi (npr. *Kola su na popravci u servisu.*) ili kada izostaje bilo kakva informacija o agensu (*Odjelo je na čišćenju.*).

Piper i dr. (2005: 626) navode i to da se u imenskom izrazu koji se odnosi na agens upotrebljavaju prijedlozi *u* i *na* kada je tim prijedlozima označen institucionalizirani proces čiji je agens institucionalizirane prirode.

Npr. *Prijedlog je na razmatranju u Ministarstvu.*

Prijedlog je na razmatranju na Upravnom odboru.

Prema Piperu i dr. (2005: 626) rijetki su slučajevi da je u rečenici s adverbijaliziranim pasivom u adverbijaliziranom dijelu rečenice prilog. Tako rečenica *Ovde se radi balansiranje točkova.* znači približno isto što i *majstori koji su ovdje rade balansiranje točkova.*

Primjera upotrebe rečenica sa se-pasivom je mnogo. Glavni razlog mogao bi biti upravo to što se on upotrebljava onda kada su vršioi radnje mnogobrojni ili nepoznati, što pogoduje novinarskom stilu. Također možemo pretpostaviti da ljudi često nisu svjesni da zapravo koriste pasivne konstrukcije budući da ovaj oblik nema klasičnu formu pasiva s trpnim pridjevom. Autori *Glasova i oblika hrvatskog književnog jezika* (2007: 533) tvrde da, ako postoji izbor između se-pasiva i onog s participom pasivnim u istom značenju, prednost ima se-pasiv.

Načini iskazivanja agensa u pasivnim rečenicama

Svi dosadašnji primjeri upotrebe pasiva u rečenicama bili su oni u kojima nije iskazan agens. Međutim S. Ham (1990: 71) obraća pažnju i na pasivne rečenice u kojima se iskazuje agens,⁷ naglašavajući da je pri tome težište problema postavljeno na izbor padežnog oblika kojim se agens iskazuje.⁸ Sreto Tanasić (2009: 105) također naglašava da se u savremenom srpskom jeziku sve češće osjeća potreba za iskazivanjem agensa radnje pri pasivnoj formi rečenice, tj. kada je pasiv iskazan konstrukcijom s trpnim pridjevom. U analiziranom korpusu znatno je veći broj rečenica u kojima vršilac radnje nije iskazan, ali nalaze se i primjeri u kojima je agentivni učesnik iskazan različitim padežnim oblicima. Ovdje je potrebno pojasniti termin *agentivni učesnik*. Naime, kako piše M. Znika (2004: 244), sintaksički relevantna semantička obilježja riječi igraju važnu ulogu pri tvorbi pasivnih oblika.

Pri tvorbi pasivne rečenice važno je voditi računa o tome je li subjekt aktivne rečenice istodobno i agens, a agens ima obilježje [+živo] i [+ljudsko] u toj rečenici. On je, prema Zniki, djelatni uzročnik radnje. Tek uz ispunjenje tog uvjeta moguća je preoblika pasiva koja rezultira ovjerenom aktivnom rečenicom.

- a) Petar čita knjigu › *Petar* je i gramatički subjekt i semantički agens
- b) Knjiga je čitana od Petra. › *knjiga* je gramatički subjekt, ali nije vršilac radnje (agens)

Iz toga proizlazi da je preoblika pasiva moguća samo uz oživljen, i to aktivni subjekt. Zato su termini *vršilac pasivne radnje* ili *živi agens* kontradiktorni, pa smo se opredijelili za termin *agentivni učesnik* jer se ovim širim nazivom može obuhvatiti i kategorija *živo* i kategorija *neživo*.

Instrumental bez prijedloga najčešće se koristi za iskazivanje agentivnog učesnika u pasivnim rečenicama.

npr. *Zemlja je razmočena kišom.*

⁷ Ona smatra da nije uvijek svejedno hoćemo li koristiti aktiv ili pasiv, jer svaka od tih rečeničnih konstrukcija ima različitu komunikacijsku vrijednost. U nekim je komunikacijskim situacijama potrebno iskazati agens jer bi njegovo izostavljanje učinilo iskaz nerazumljivim.

⁸ Agens se u radu S. Ham promatra široko: agensom se smatra svaki član pasivne rečenice kojem u korelativnom aktivu odgovara sintaktička uloga subjekta.

U korpusu je pronađen znatan broj primjera u kojima je u pasivnoj rečenici prisutan gramatički subjekt koji istovremeno nije semantički agens, ali koristeći utvrđeni termin možemo reći da je u ovim rečenicama agentivni učesnik iskazan instrumentalom bez prijedloga.

*U Rezoluciji je naglašeno da **je** ustavni okvir BiH ograničen Dejtonom i da predstavlja smetnju evropskim integracijama.* (DA, 2005, str. 10)

*Februarski program Kulturnog centra Banski dvor **otvoren je samostalnom izložbom** 21 rada akademskog slikara Berine Šuščević.* (DA, 2005, str. 24)

*Trotoari **zatrpani snijegom*** (DA, 2005, str. 24)

*UIO BiH: **Dug zatvoren prodajom** obveznica* (DA, 2016, str. 9)

*Ministar Osmanović rekao je da Ministarstvo civilnih poslova prepoznaje značaj Festivala za hercegovačku regiju, ali i cijelu BiH, pa je projekat MMF-a **podržavan grant sredstvima** koja dodjeljuje ovo ministarstvo.* (DA, 2016, str. 13)

*Oduševljen '**Atletikom**'* (DA, 2016, str. 55)

*'Preporod', koji je pokušao ustati u odbranu napadnute uleme i muslimanskog buđenja, **je ušutkan** otvorenim prijetnjama.* (P, 2000, str. 3)

*Svi ovi poslovi **su urađeni priložima** džematlija.* (P, 2000, str. 13)

*Mi smo danas zadovoljni zato što **smo počašćeni prisustvom** umnih ljudi iz dalekog svijeta Azije i Europe.* (P, 2000, str. 22)

*Džemat Hotovlje sačinjava šesnaest sela Zagorske župe, koja su do rata pripadala Općini Kalinovik, međutim, **Dejtonskim mirovnim sporazumom podijeljena je** između dvije općine konjičke i kalinovičke...* (P, 2005, str. 13)

*Kipar **je** nakon turske vojne intervencije sredinom 1974. **razdvojen zelenom linijom** na sjeverni, turski, i južni, grčki dio.* (P, 2005, str. 40)

*Toaletna voda razigrani trešnjini cvjetovi **obogaćena je cvjetnom vodicom** trešnjinih cvjetova dobivenom ekstrakcijom pri niskim temperaturama.* (A, 2016, str. 38)

*Šest godina djelovanja **obilježeno uspjesima i nagradama*** (A, 2000, str. 7)

Obojena je zlatnom bojom. (A, 2000, str. 8)

*Taj film me podsjeća i na djetinjstvo koje **je bilo ispunjeno ljubavlju.*** (A, 2000, str. 12)

*Mudri ste i nježni, idealisti, živite svoj unutrašnji život **prožet snovima, maštarijama i romantikom.*** (A, 2000, str. 35)

*Kolege sa snimanja tvrde kako **je Carmen opsjednuta telefoniranjem i mobitelima...*** (A, 2005, str. 44)

S druge strane u korpusu je pronađen tek jedan primjer u kojem je instrumentalom bez prijedloga iskazan gramatički subjekt koji je u pasivnoj rečenici istovremeno i semantički agens.

*To su ljudi koji će rijetko spontano ili prirodno prići ili razgovarati s nepoznatom osobom, ali su zato potpuno u svom elementu kad **su okruženi zanimljivim ljudima.*** (A, 2016, str. 49)

Konstrukcijom od+genitiv se također može iskazati agentivni učesnik. U korpusu smo pronašli primjere iskazivanja agentivnog učesnika koji je i gramatički subjekt i semantički agens, pri čemu je značenje nenamjernosti i spontanosti djelovanja posve isključeno, ali i nekoliko primjera u kojima gramatički subjekt nije i semantički agens.

npr. *Sve je uništeno od vrele vode i sapuna.*

Posjetilac je ostavljen od svog domaćina.

U korpusu smo pronašli znatan broj primjera:

*Zbog toga je ovo izuzetno važno da **bude potpisano od 120 ili više predstavnika,** što predstavlja demonstraciju novih napora za neko globalno ujedinjenje.* (DA, 2016, str. 4)

*Parkovi Sutjeska i Una **priznati su od Evropskog parlamenta,** što znači da su oni važni i za cijelu Evropu.* (DA, 2016, str. 8)

*Možete li prokomentirati neke prijedloge koji **su izneseni,** između ostalog, i **od HNS-a?*** (DA, 2016, str. 5)

*I Sloboda **je u nedjelju uvjerljivo poražena od Širokog** na svom terenu.* (DA, 2016, str. 56)

*Damir Džumhur **poražen je u 2. kolu od Italijana Marka Čekinata,** 99. igrača svijeta.* (DA, 2016, str. 61)

Rijaset Islamske zajednice na ovoj sjednici upoznat je od banjalučkog muftije Edhem-ef. Čamdžića da je prošlog mjeseca otpočela prva faza u obnovi Ferhat-pašine džamije u Banjaluci. (P, 2005, str. 7)

O opasnim razmjerama ove zahuktale pojave svjedoče i kritike i osude koje su posljednjih dana izrečene od pojedinih evropskih institucija i organizacije Amnesty International. (P, 2005, str. 41)

Za razliku od amaterskih kulturno-umjetničkih društava, folklorni ansambl 'Kolo bosansko' sastavljen je od apsolutnih profesionalaca. (A, 2000, str. 7)

...i oni, kao što je, naprimjer, Evropska medicinska agencija (EMA), dvije trećine su finansirani od farmaceutskih kompanija. (A, 2010, str. 21)

Nadalje u vezi s iskazivanjem agentivnog učesnika S. Ham (1990: 74) navodi i to da postoje glagoli uz koje ne možemo koristiti instrumental, a ni konstrukcije s genitivom. To su glagoli koji u aktivu imaju rekciju genitiva s prijedlogom *od*: *odvojiti, osloboditi, kupiti, ukrasti, oduzeti* i sl. Kada takvi glagoli formiraju pasivne predikate, genitiv agensa ne može se koristiti jer se ne može jednoznačno shvatiti:

Haljina je ukradena od prijateljice.

Konstrukciju *od+genitiv* nećemo shvatiti kao oznaku agensa, nego ćemo rečenicu interpretirati kao rečenicu s nekonkretiziranim agansom.

(Neko) je ukrao haljinu od prijateljice.

U ovakvim slučajevima u gramatikama se savjetovalo da se zbog jasnoće izraza koristi konstrukcija *od strane+genitiv*.

Uvođenje te konstrukcije zaista dovodi do jasnoće i preciznosti iskaza (*Haljina je ukradena od strane prijateljice*), ali isto tako narušava stilsku lahkoću i ne može se koristiti u svim funkcionalnim stilovima jezika. Ham (1990: 75) navodi i to da neki lingvisti uočavaju da se ta konstrukcija ne koristi u jezičkoj praksi, s čime se ne bismo mogli saglasiti. Naime u analiziranom korpusu primijećena su odstupanja s obzirom na novine. U *Dnevnom avazu* i *Azri* nismo našli niti jedan primjer upotrebe ove konstrukcije. S druge strane u *Preporodu* je iskazivanje agensa u pasivnim rečenicama ovim načinom redovna pojava, prema tome nalazimo veliki broj potvrda kojima se na ovaj način iskazuje agentivni učesnik.

Navest ćemo nekoliko primjera:

List Islam und der Westen, kako se poslije zvao časopis – izlazio od 1980. do 1988. – je od 1986. do kraja financiran od strane velikog Adila Zulfikarpašića. (P, 2000, str. 3)

Septembra 1993. godine od strane ekstremista HVO džamija je zapaljena i potpuno uništena, a Bošnjaci protjerani s tog područja. (P, 2000, str. 12)

Svjestan činjenice da su muslimani u startu hendikepirani embargom na oružje od strane Evrope, koja je time pogodila samo njih, Lučarević navodi... (P, 2000, str. 34)

Naime, pomenuti imam Ljubijankić Esad, koji je na nelegalan način uskočio u džemat, razriješen je dužnosti imama od strane Rijasetu IZ još 1994. godine. (P, 2005, str. 2)

Iako je ova konstrukcija potvrđena samo u novinama *Preporod*, smatramo da se ona u govornoj praksi veoma često upotrebljava. U tom smislu je zanimljiva konstatacija S. Ham da postoji stvarna potreba za još jednom mogućnošću iskazivanja agensa, jer instrumental i genitiv ne mogu zadovoljiti potrebe komunikacije u svim situacijama (pri tome se misli na jasnoću iskaza). Smatramo da je pitanje vremena kada će se u gramatici normirati ovakav oblik jer to govorna praksa zasigurno nameće.

I konstrukcijom *po+lokativ* može se iskazati agentivni učesnik:

I Držićeva dubrava (...) prikazana je po njemu kao kuća puna jada.

U korpusu nije pronađen nijedan primjer upotrebe ove konstrukcije. U tom smislu se potvrdila tvrdnja Nataše Aspan (2011:40), koja primjećuje da autori *Gramatike hrvatskoga jezika* (2007) smatraju da se danas ne preporučuje upotreba prijedloga *po* u pasivnim rečenicama, ali je česta u starijim tekstovima. Također, barem na osnovu ovog korpusa, potvrdila se i tvrdnja Sande Ham (1990: 76), koja je istakla da je konstrukcija *po+lokativ* u većini normativne gramatike neovjerena, ali je ipak potvrđena.

Međutim, važno je istaknuti da svaka od tri mogućnosti ima svoju određenu i specifičnu ulogu u jeziku, i svaka je prilagođena našem jeziku i ne remeti mu strukturu. Ukidanje jednog od oblika za iskazivanje agensa narušilo bi i osiromašilo komunikacijske mogućnosti jezika.

S ove distance zanimljivo je osvrnuti se na magistarski rad S. Tanasića (1979: 107) o pasivnim konstrukcijama u kojem on piše da *od dvije najizrazitije forme za izražavanje agensa u slovenskim jezicima – instrumentala i konstrukcije od + genitiv – srpskohrvatski jezik danas poznaje samo drugu. U analiziranoj građi našao sam vrlo malo primjera da je agens u COP konstrukcijama iskazan.* Tanasić (1979: 111) na drugom mjestu navodi i ovo: *U savremenom srpskom jeziku agens se iskazuje formom od + genitiv. Kad je potrebno izbjeći homonimiju, ova forma se proširuje u od strane + genitiv. Danas je proširena forma agensa frekventna kao i standardna forma.*

Na osnovu analiziranog korpusa jasno je da je danas situacija drugačija. Instrumental bez prijedloga veoma je frekventan za iskazivanje agentivnog učesnika, jednako kao i genitiv s prijedlogom *od*. Dok je u vrijeme o kojem Tanasić govori konstrukcija *od strane + genitiv* bila, prema Tanasiću, frekventna kao i standardna forma, danas je ona okarakterizirana kao nepoželjna, izuzev u *Preporodu*, na osnovu čega bismo mogli zaključiti da se u tim novinama ne poštuju pravila norme standardnog jezika.

Pragmatička funkcija pasiva

Branimir Belaj (2004:85) kaže da se pasiv u savremenim hrvatskim sintaksama utemeljenim na zasadama rane teorije generativne gramatike smatra površinskim ustrojstvom nastalim pasivnom transformacijom iz dubinskog aktivnog ustrojstva. Već na osnovu dosadašnje analize i velikog broja primjera u ovom radu jasno je da pasiv nije samo alternativa za kojom se poseže ukoliko rečenicu ne želimo iskazati u aktivnom obliku.

U poglavlju o pasivnim rečenicama deagentivnog tipa naveli smo sedam razloga zbog kojih u pasivnim rečenicama nije naveden vršilac radnje. U svim tim primjerima, odnosno situacijama u kojima je pasiv upotrijebljen, postojala je prepreka da se upotrijebi aktiv. Ali, kao što navodi i Belaj (2004: 87), ne misli se na to da je aktiv bilo nemoguće upotrijebiti, već bi njegova upotreba u tim kontekstima bila vrlo neobična i, moguće, bitno narušavala komunikacijske konvencije. A ključna kategorija koja uvjetuje neobičnost takve rečenice jeste kategorija vršioca radnje. *Naime, u aktivnoj rečenici, da bi ona bila gramatički ovjerena, vršilac radnje mora biti izrečen, bilo eksplicitno, posebnim leksičkim sredstvima, bilo implicitno, preko morfološkog lika predikata.* (Belaj, 2004:87)

Već smo objasnili razloge nenavođenja vršioca radnje i pokazali primjere pasivnih rečenica u kojima se on ne navodi, a sada ćemo još na primjeru pokazati zašto je u ovim rečenicama zaista, rekli bismo, pravilnije posegnuti za pasivom, a ne za aktivom. Uzmimo rečenicu:

*Vakcine, koje su potpune nove, **odobrene su** specijalnom hitnom procedurom uz izgovor o prisustvu pandemije i uopće **nisu testirane!*** (A, 2010, str. 21)

Osnovni razlog neiskazivanja vršioca radnje u svim pasivnim rečenicama jeste ljudsko znanje o njemu, njegova poznatost. Prema tome na osnovu zalihosti, koju bi u navedenom primjeru za prvi pasivni predikat B. Belaj (2004: 88) nazvao *jezičnokontekstualnom zalihošću*, a za drugi pasivni predikat *enciklopedijskom zalihošću*, mi znamo da su vakcine odobrene od ljudi koji su imali ovlasti da to urade, a da nisu testirane od ljudi koji su stručni u tom polju. Na osnovu prethodnog konteksta jasno je da su vakcine odobrene od Svjetske zdravstvene organizacije, a na osnovu našeg znanja o svijetu rečenica je jasna i izdvojimo li je iz konteksta.

U kategoriju enciklopedijske zalihosti mogli bi se svrstati i primjeri u kojima poznatost vršioca radnje nije primaran razlog njegovog nenavođenja, već su primarni razlozi brojnost i različitost vršilaca, kao u primjeru:

Jer, doista, kad uzmete u obzir da se potroši oko 400.000 maraka na Eurosong... (A, 2016, str. 16)

U ovom je primjeru iz znanja o svijetu jasno da novac potroše ljudi koji su uključeni u organiziranje navedenog muzičkog takmičenja. Nadalje kad bismo ovu rečenicu iskazali aktivom *Jer, doista, kad uzmete u obzir da su ljudi potrošili oko 400.000 maraka na Eurosong...*, to bi rezultiralo drugačijom raspodjelom sintaksičkih sredstava, a samim tim i promjenom značenja, te bi uveliko narušilo i stilsku izražajnost rečenice, čineći stil nezgrapnim i izvještačenim. Također pasiv je ovdje, rekli bismo, stilski nemarkirano jezičko sredstvo, što je i odlika publicističkog stila. Aktivna rečenica zahtijevala bi odgovor na pitanje ko je potrošio ta sredstva, čime bismo otišli u potpunom drugačijem smjeru od onoga što je bila namjera govornika.

Belaj (2004: 89) navodi i treću, najzalihostniju kategoriju *jezičkokonceptualnu zalihost*. Nju ćemo pojasniti na slijedećim primjerima:

Prvog dana prodaje karata za Svjetsko fudbalsko prvenstvo u Njemačkoj 2006. godine za samo nekoliko večernjih sati rezervirano je 50.000 ulaznica. (DA, 2005, str. 48)

Utakmica će biti odigrana 20. februara u Denveru. (DA, 2005, str. 51)

Vršilac radnje u ovim primjerima u navedenim rečenicama može se izreći bez narušavanja gramatičkog ustrojstva rečenice, ali se svejedno gotovo nikada ne izriče. Vrlo rijetko će se čuti da su navijači rezervirali ulaznice ili da će igrači odigrati utakmicu. Belaj (2004: 90) objašnjava da odgovor leži u konceptualnoj zavisnosti vršioca i onoga ko trpi radnju, koja proizlazi iz znanja o svijetu i za posljedicu ima potpunu zalihost mogućeg vršioca. To znači da je gotovo nemoguće utakmicu definirati bez igrača ili kupovinu karata za utakmicu bez navijača. Također ovdje dolazi do izražaja važnost pasiva u smislu jezičke ekonomije, što pogoduje i publicističkom stilu.

Nadalje postoji kategorija pasivnih rečenica koja nikako nije zamjenjiva aktivnom rečenicom. To su rečenice u kojima je također presudna uloga vršioca radnje, ali ovdje nije riječ o prepriči upotrebe aktivnog korelata zbog komunikacijske neobičnosti takvih aktivnih rečenica i u njima iskazanog vršioca radnje, već ovdje, kako kaže Belaj (2004: 90), makroulogu općeg vršioca radnje ima vrijeme ili neki drugi prirodni uzrok, toliko zalihostan da njegovo imenovanje u aktivu rezultira pragmatički potpuno neovjerenom rečenicom.

Pokažimo to primjerom:

Smisao za posao im je izvrsno razvijen. (A, 2016, str. 49)

Aktivna bi rečenica trebala glasiti:

*Vrijeme, iskustvo, ljudi su im razvili smisao za posao.

Jasna je pragmatička neispravnost ovakve aktivne rečenice, iako je ona sintaksički tačna, tako da se vršilac radnje ili ne može uspostaviti ili se u komunikacijskom procesu gotovo nikad ne uspostavlja.

Ovakvih primjera, u kojima postoji prepreka za upotrebu aktivne rečenice na osnovu bilo kojeg od tri tipa zalihosti ili rečenica gotovo nikako nije zamjenjiva aktivnom, naravno, ima mnogo. Ali na osnovu nekoliko objašnjenih primjera jasno je da se aktiv i pasiv nikako ne mogu smatrati jednakovrijednim, bilo sa sintaksičkog, bilo s pragmatičkog aspekta. Jasno je da aktiv kao i pasiv ima svoju vrijednost i posebnost te da je pogrešno tumačenje pasiva kao drugog izbora tek da bi se unijela promjena u bilo koji funkcionalni stil.

Zaključak

Prva vrsta rečenica kojom samo se bavili u ovom radu jesu bezlične ili jednočlane rečenice. Općenito možemo reći da one nisu karakteristična odlika novinarsko-publicističkog stila, barem kada je riječ o analiziranom korpusu. Za osnovni model jednočlanih rečenica u kojima je pozicija predikata popunjena nekim od glagola koji znače meteorološke pojave za koje se subjekat ne može pretpostaviti nije pronađen nijedan primjer u korpusu. Drugi model, kojim se daje informacija o kakvu stanju u širem smislu, potvrđen je određenim brojem primjera, a svi su pronađeni u intervjuima, što ukazuje na to da je u razgovornom stilu ovaj model prisutan, ali da se prilikom pisanja novinskih tekstova više poseže za glagolima u kongruentnom ličnom obliku. Nadalje sasvim očekivano su i primjeri za treći model rečenica pronađeni u intervjuima budući da se ovim modelom iskazuje psihološko stanje u kojem se neko nalazi, a konstituentom se upućuje na nosioca tog stanja. Značenjski sličan trećem jeste četvrti model bezličnih rečenica. Ovaj je model preciznije određen jer se navodi koje adverbijalizirane imenice čine leksičko jezgro predikata pa stoga ne čudi što su pronađena samo dva primjera, također, kao dio intervjua. Smatramo da bi se veći broj primjera za treći i četvrti model rečenica mogao pronaći u drugom funkcionalnom stilu, npr. književnoumjetničkom. Za peti model rečenica nije pronađen nijedan primjer u analiziranom korpusu, što ne iznenađuje mnogo s obzirom na činjenicu da se predikatom u ovom modelu označava neko fiziološko ili psihološko stanje, a konstituentom je označen nosilac tog stanja. Šesti model rečenica jeste onaj u kojem je predikat tzv. egzistencijalnog tipa, tj. kazuje se da nečega ima ili nema, da postoji ili ne postoji i sl. Za ovaj model pronađeno je nešto više primjera u korpusu. Sedmi je model *VFimpers. + se*, pa kao i kod pasivne preobliske s povratnom riječcom *se* i obezličenje uz pomoć iste povratne riječce ima najveći broj primjera kada je riječ o jednočlanim rečenicama. To što glagol dobiva bezlični oblik, tj. oblik trećeg lica jednine srednjeg roda, i dodaje mu se povratna riječca *se*, a pozicija subjekta se ukida pogoduje novinarsko-publicističkom stilu budući da je često subjekat teško utvrditi jednom preciznom riječju ili subjekat jednostavno nije poznat. I posljednji, osmi model rečenica sličan je prethodnom *VFimpers. + øS3 + se*, ali je ovdje konstituentom *øS3* obilježena osoba nosilac raspoloženja, a ovim načinom obezličenja zahvaćeni su i oni glagoli koji označavaju stanja ili procese koji se odvijaju mimo volje vršioaca. Upravo je to razlog što je za ovaj model pronađen znatno manji broj primjera u korpusu koji je analiziran.

U radu smo se osvrnuli i na iskazivanje bezličnosti oblikom 1. lica množine te na leksičko iskazivanje bezličnosti leksemom *čovjek*.

Iako nije pronađen velik broj primjera u ovom korpusu, jasno je da se ovim načinima izražavaju neke tvrdnje ili mišljenja, neka univerzalna ili barem ustaljena znanja o ljudima ili stvarima. Za ovakvim načinom obezličjenja često se poseže prilikom intervjua, kako bi se započeo odgovor na postavljeno pitanje ili kako bi se napravio uvod, odnosno zaključak novinskog članka. Mogli bismo reći i to da je iskazivanje bezličnosti oblikom 1. lica množine te leksičko iskazivanje bezličnosti više karakteristično za televizijske emisije i usmenu komunikaciju.

Kada je riječ o pasivu, ustaljeno mišljenje u literaturi koja govori o pasivu jeste da naši jezici – bosanski, hrvatski i srpski ne vole pasiv niti konstrukcije s pasivom i da je uvijek bolje posegnuti za aktivnom rečenicom, pogotovo ako se ima izbora. Analizom pasivnih rečenica na korpusu koji pripada novinarsko-publicističkom funkcionalnom stilu došlo se do različitih zaključaka.

Primjera za pasivne rečenice deagentivnog tipa, tj. one u kojima nije iskazan vršilac radnje bilo je mnogo. Pasivne rečenice u ovom funkcionalnom stilu najčešće se upotrebljavaju kada ne želimo imenovati vršioca radnje, iz bilo kojeg razloga, kada su vršioci radnje brojni ili kada vršilac i nije poznat. Pasivne rečenice se u manjoj mjeri upotrebljavaju kada je vršilac radnje poznat iz teksta koji prethodi pasivnoj rečenici, kada se želi istaknuti trpnost subjekta ili kvalitet koji subjekat ima kao neko ko trpi radnju te u poslovicama i mudrim izrekama. To je i očekivano budući da su svi ovi razlozi upotrebe pasivnih rečenica karakterističniji za neki drugi funkcionalni stil, naročito književnoumjetnički.

Nadalje pasivna preoblika s povratnom česticom *se* najzastupljenija je u korpusu kada je riječ o pasivnim rečenicama. Razlog tome može biti što ove pasivne rečenice nemaju klasičnu formu pasiva, odnosno, kako navodi Minović (1987: 66), njima se subjekat u gramatičkom pogledu može odrediti, ali govorniku je stalo samo da konstatira vršenje radnje, a da subjekat značenjski ne konkretizira.

Upotreba krnjeg pasiva izrazito je frekventna u naslovima, podnaslovima i nadnaslovima kao jakim pozicijama teksta. To je potvrđeno u novinama *Dnevni avaz* i *Preporod*. Ovo ne čudi s obzirom na činjenicu da su obje ove vrste novina informativnog karaktera i da teže privlačenju čitaoca, a krnjim pasivom informacija se prenosi sažeto, a dovoljno jezgrovito da zainteresira. Uostalom, pasiv kao i ostali jezički elementi funkcionira prvenstveno kao nosilac obavijesti, osnovna funkcija mu je obavijesna.

Kada je riječ o pasivnim rečenicama u kojima se navodi subjekat radnje, na osnovu analize zaključeno je da se za iskazivanje kategorije *neživo* najčešće koristi instrumental bez prijedloga, a za iskazivanje kategorije *živo* najzastupljeniji je genitiv s prijedlogom *od*.

Za konstrukciju *po+lokativ* nije pronađen nijedan primjer, ali veliki broj primjera u novinama *Preporod* pronađen je za konstrukciju *od strane+genitiv*.

Iako se u literaturi savjetuje da se, kada se ima izbor, poseže za aktivnom rečenicom, možemo reći da nije uvijek svejedno hoćemo li koristiti aktiv ili pasiv. Svaka od tih rečeničnih struktura ima različitu komunikacijsku vrijednost. Veliki broj pronađenih primjera pasivnih rečenica dokaz je da se ovom vrstom rečenica žele predočiti različiti uglovi gledanja na situacije o kojima se želi prenijeti informacija. Pri tome se, naravno, treba voditi računa i vremenskoj vrijednosti pasivnog predikata.

Sve ovo govori da bi bilo zanimljivo pasiv i pasivne konstrukcije istražiti na nekom širem korpusu, a jednočlane ili bezlične rečenice na korpusu nekog drugog funkcionalnog stila.

Izvori

1. A – *Azra*, godina V, broj 152, Sarajevo, 5. 4. 2000.
2. A – *Azra*, godina IX, broj 436, Sarajevo, 6. 7. 2005.
3. A – *Azra*, godina XIII, broj 672, Sarajevo, 13. 1. 2010.
4. A – *Azra*, godina XV, broj 832, Sarajevo, 20. 4. 2016.
5. DA – *Dnevni avaz*, godina X, broj 3351, Sarajevo, 5. 2. 2005.
6. DA – *Dnevni avaz*, godina XV, broj 5311, Sarajevo, 19. 6. 2010.
7. DA – *Dnevni avaz*, godina XXI, broj 7445, Sarajevo, 22. 4. 2016.
8. P – *Preporod*, godina XXX, broj 15-16/688/9, Sarajevo, 1. 8. 2000.
9. P – *Preporod*, godina XXXVI, broj 18/812, Sarajevo, 15. 9. 2005.
10. P – *Preporod*, godina XL, broj 18/932, Sarajevo, 15. 9. 2010.

Literatura

1. Aspan, Nataša (2011), „Pasivna rečenica u Vebera i savremenoj literaturi“, *Studentski jezikoslovni časopis Hrvatistika*, Filozofski fakultet Osijek, Vol. 5, 35–46.
2. Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Ivo Škarić i Stjepko Težak (2007). *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
3. Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika (2005), *Hrvatska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga.
4. Belaj, Branimir (2003), „Kategorija gotovosti i vremenska vrijednost pasivnog predikata“, *Jezikoslovlje*, Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera, Osijek, 3.1-2, 1–16.
5. Belaj, Branimir (2004), *Pasivna rečenica*, Osijek, Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera, Filozofski fakultet.
6. Frančić, Anđela, Lana Hudeček i Milica Mihaljević (2005), *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
7. Ham, Sanda (1990), „Pasiv i norma“, *Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatsko filološko društvo Zagreb, 37/3, 65–96.
8. Ivić, Milka (1963), „Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice“, *Književnost i jezik*, Beograd, 10/1, 18–24.
9. Jahić, Dževad, Senahid Halilović i Ismail Palić (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, Dom štampe.
10. Katnić-Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, Sarajevo, Ljiljan.

11. Klajn, Ivan (2005), *Gramatika srpskog jezika*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
12. Kurtić, Najil (2009), *Osnovi pisanja za medije*, Sarajevo, Media Plan institut.
13. Kurtić, Najil i dr. (2016), *Tablodiziranje stvarnosti: Metamorfoza dnevnih novina*, Tešanj, Planjax komerc.
14. Minović, Milivoje (1987), *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole: Rečenica, padeži, glagolski oblici*, Sarajevo, Svjetlost.
15. Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović i Branko Tošović (2005), *Sintaksa savremenog srpskog jezika*, Beograd, Beogradska knjiga.
16. Pranjković, Ivo (1993), *Hrvatska skladnja*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
17. Saavedra, Dimka (2009), „Deagentivnost sintaksičkih konstrukcija u hrvatskome jeziku“, *Suvremena lingvistika*, Vol. 35, No. 67.
18. Silić, Josip i Ivo Pranjković (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka sveučilišta)*, Zagreb, Školska knjiga.
19. Silić, Josip (2006), *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Zagreb, Disput.
20. Stanojčić, Živojin i Ljubomir Popović (2008), *Gramatika srpskog jezika (za gimnazije i srednje škole)*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
21. Tanasić, Sreto (1979), *Pasivne konstrukcije s trpnim pridjevom i njihova semantička interpretacija (na materijalu dnevne štampe)*, Magistarski rad, Sarajevo.

22. Tanasić, Sreto (2009), *Sintaksičke teme*, Beograd, Beogradska knjiga.
23. Težak, Stjepko i Stjepan Babić (2000), *Gramatika hrvatskoga jezika, Priručnik za osnovno obrazovanje*, Zagreb, Školska knjiga.
24. Težak, Stjepko (1971), „Pasiv u Krležinom 'Hrvatskom bogu Marsu'“. Hrvatsko filološko društvo, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 18/4, 97–105.
25. Tošović, Branko (1988), *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo: Svjetlost.
26. Vukojević, Luka (1992), „Sintaksa pasiva“, *Rasprave – časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, svezak 18, 235–258.
27. Znika, Marija (2004), „Semantička ograničenja u sintaksi“, *Rasprave – časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, knj. 30, 243–252.